

ПРИМІТКИ:

1. Хроніка революційних подій в Одесі. Період боротьби за встановлення Радянської влади (лютий 1917 — січень 1918 рр.). Одеса, 1958. С. 80.
2. Дорошенко Д. Історія України, 1917—1923. Т. 1. Б. м., б. р. С. 63.
3. Енциклопедія українознавства. Т. 4. Львів, 1994. С. 1386.
4. Одесский вестник. 1996. 30 апреля. № 84.
5. Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917—1918. Львів, 1994. С. 124.
6. Там само.
7. Там само. С. 125.
8. Державний архів Одеської області (далі — ДАОО). Ф. Р. 3829. Оп. 1. Спр. 138. Арк. 65.
9. ДАОО. Ф. Р. 3829. Оп. 1. Спр. 138. Арк. 65.
10. Хроніка революційних подій в Одесі. Період боротьби за встановлення Радянської влади (лютий 1917 — січень 1918 рр.). Одеса, 1958. С. 113.
11. ДАОО. Ф. Р. 3829. Оп. 1. Спр. 110. Арк. 16.
12. ДАОО. Ф. Р. 3829. Оп. 1. Спр. 110. Арк. 14.
13. ДАОО. Ф. Р. 3829. Оп. 1. Спр. 110. Арк. 15.
14. ДАОО. Ф. Р. 3829. Оп. 1. Спр. 126^б. Арк. 28.
15. ДАОО. Ф. Р. 3829. Оп. 1. Спр. 126^б. Арк. 30, 31.
16. Хроніка революційних подій в Одесі. Період боротьби за встановлення Радянської влади (лютий 1917 — січень 1918 рр.). Одеса, 1958. С. 145.
17. ДАОО. Ф. Р. 3829. Оп. 1. Спр. 126^б. Арк. 32.
18. ДАОО. Ф. Р. 3829. Оп. 1. Спр. 100^а. Арк. 131.

Н. В. АГАФОНОВА

ОСНОВНІ АКЦЕНТИ В ОСВІТНІЙ ПОЛІТИЦІ ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ (на архівних матеріалах)

Встановлення українськими партіями влади Директорії відбувалося за активної участі представників організованого освітнього руху, правове становище яких за гетьманату часто нагадувало становище часів імперії: переслідування, звільнення, арешти, що були прямим свідченням перемоги антиукраїнського фронту, учасники якого запобігали, навіть, до практики фізичного винищення ідейних опонентів. Так, в ніч на 31 липня 1918 року від руки вбивці загинув І. Стещенко — міністр освіти УНР¹. Мотиви вбивства ілюструє «вітальний лист» надісланий «захисниками» російської школи до міністерства освіти на адресу Синявського, Дорошкевича та ін.: «Прохвосты-мазепинцы, еще так недавно лизавшие зад русскому правительству, задумали уничтожить русскую школу в Малороссии. Но помните, прохвосты-

мазепиці, ширіє суки, що ваша українізація даром вам не пройде — вас жде участь нещасного Эйхгорна і Стешенко. Помніть, собачьи голови: кара Божья настигне вас вкоре, не думайте панувати»².

Прихід до влади Директорії, як відомо, передбачав ренесанс національної ідеї. Орієнтація на інтеграцію національних сил послаблювала практику вирішення нагальних соціальних проблем, породжених процесом дворічних змагань за владу. А історичний досвід доводить, що в момент соціальної загостреності, конфліктності національні ідеї набирають ознак дратівників, що і сталося, по суті, за Директорії, коли спостерігається всезростаюча неузгодженість між пропонованою нею практикою і планованим споживачем — українським суспільством.

26 грудня 1918 р. за наказом Директорії міністром освіти призначено П. Холодного, що поклало початок відновлення роботи комісій у справі єдиної школи та всенародного навчання. Діяльність комісій мала своїм результатом остаточну редакцію проекту програми єдиної школи, за яким процес навчання плановано двоциклічним: основна школа та колегія, Курс основної школи — 8-річний, колегії — 4-річний. За даним проектом у 1919 році діяло лише декілька шкіл на Поділлі³. В регіонах, що були під владою більшовиків реформування школи проводилося за вимогами «Положення про єдину трудову школу», ухваленого Всеросійським виконавчим комітетом 12 вересня 1918 року.

Практиковану за гетьманом централізованість в системі управління освітою, Директорія скасовує затвердженням 24 лютого 1919 року (м. Рівне) законом управління, який передбачав колегіальне керівництво через представників від земств (члени місцевого самоуправління), влади (комісар народної освіти) та організованого учительства (виборні члени учительських спілок).

Але Міністерство освіти за Директорії не відновлює скасовані за гетьманату національні Ради освіти всіх рівнів, що засвідчило часткове ігнорування принципу національно-персональної автономії⁴. Для прикладу, в губерніях плановано лише єдину раду освіти, до складу якої входять представники всіх національностей. Пояснення до звуження прав національних меншин, як свідчать матеріали наради в Міністерстві освіти, у «міжнаціональних проблемах», «національній незгоді», що виникли на черзі дня⁵. Така практика певною мірою підривала попередню політику Центральної Ради

в даному питанні, де були зрушення і досягнення як на законодавчому рівні, так і практичному: кадастрування населення України, рідна школа для кожної нації, розмежування шкіл між національностями.

Центром ваги, як свідчать архівні матеріали, стає кадрова політика. Так, на нараді за участю міністра освіти І. Огієнка 18 січня 1919 року прийнято рішення «усунути з посад директорів та вчителів» «в зв'язку з демократизацією і націоналізацією». Дане питання зведено в ранг першорядних — адже Радою міністрів визнано, що «причина кризи влади багато залежала від того, що всі люди часів старого режиму остались на своїх посадах»⁶. Керована, більшою мірою почуттям помсти. Директорія вдається до примітивних методів встановлення справедливості у вирішенні кадрових питань. 23 січня 1919 року відповідно до Постанови Директорії звільнено з посад «всіх урядовців підлеглих Міністерству народної освіти інституцій, що були призначені на службу за часи гетьманщини»⁷. Наказом № 83 від 5 липня 1919 року проголошено, що «всі учителі, голови педагогічних рад, директори, інспектори, начальниці та інші служачі, яких було призначено урядом УНР, а під час більшовицького нападу усунуто більшовицьким урядом, негайно повертаються до своїх посад і до виконання своїх обов'язків. Всі учителі, голови педагогічних рад та інші служачі, яких було звільнено урядом УНР, а при більшовицькому урядуванні повернено, негайно усуюються зі своїх посад»⁸.

Рада Міністрів надсилає до Міністерства освіти наказ від 15 липня 1919 року, в якому не просто заперечується, скасовується напрацьоване за більшовиків і гетьманату законодавство в освітній галузі, а й оголошуються недієздатними, видані за означених режимів, «свідоцтва про освіту чи про скінчення шкіл, курсів всіх ступенів і типів». Вони «не визнаються законодайними і не надають ніяких прав для переходу і вступу до других шкіл»⁹. Даний акт, розуміється, аж ніяк не сприяв утвердженню влади Директорії, а лише збільшив, чисельно, опонуючу сторону, додавши до неї, позбавлене прав, учнівство і студенство.

Всезростаючу опозицію ілюструє підбірка архівних матеріалів, яка за Директорії отримала назву «Антинаціоналістичні настрої». Це інформація виключно з місць, що засвідчує «відторгнення» українізації, яка на той час вже не сприймалась навіть в традиційно українських регіонах. Для прикладу, до міністра народної освіти надходить пові-

домлення від Подільського губернського комісара освіти Є. Шириці, який наводить фактичні дані про відкрите шкідництво»: директор Немирівської гімназії Синіцин та учитель Червинський неприховано виступають проти ідеї національної освіти. Червинський, учитель української мови за штатом, на першій лекції заявив учням наступне: «Я вас могу научить прекрасному русскому языку, я вас могу познакомить с белорусским, литовским языком, но этой заборной, базарной, так называемой, украинской мове, я не беру вас научить»¹⁰.

Переживши за гетьманату з боку русифікаторськи настроєної педагогічної громадськості повне ігнорування проблем процесу українізації освітньої галузі, яка розцінювалась як руїна російської культури в Україні; пам'ятаючи панівне положення державних російських шкіл (за того ж гетьманату), що мешкали в розкішних будинках, садибах, мали багаті книгозбірні, (українські ж «ютилися» в непристосованих для занять будинках, часто функціонуючи у 2—3 зміни)¹¹, Міністерство освіти УНР доби Директорії «виготворяє юридичний акт, яким українським гімназіям призначаються певні будинки. Такими будинками можуть бути будинки казенних російських гімназій»¹².

Список «винуватців» «розстрою і перебоїв», що мають місце в практиці державного будівництва, продовжують книги. На засіданні Ради міністра народної освіти від 23 серпня 1919 року заступник міністра К. Григоріїв подає до обговорення проект про виключення з ужитку в Україні книжок і шкільних підручників з державних і приватних бібліотек, «які тенденційно вороже освітлюють національну державну справу»¹³. Учасники наради нагадали, що в часописах такий список надруковано. К. Григоріїв, в свою чергу, вдається до уточнення: то був циркуляр для користування в межах відомства, «а теперішній законопроект передбачає боротьбу з шкідливими впливами книжок і шкільних підручників в загально-державному масштабі»¹⁴.

У процесі обговорення проекту постанови позиція членів Ради була далеко неодностайною. Так, радник С. Сірополко зауважив, що «з приводу життя тих чи інших книг не повинно бути ніяких обмежень. Цей метод старих царських часів ніколи не доводить до добра. Виключенням деяких книжок лише збільшиться їх вартість в очах читаючої публіки. Окрім того, всяка книжка має свою вартість. Я проти виключення яких би то не було книжок з громадських і приватних біб-

ліотек»¹⁴. До позиції С. Сірополка приєдналася С. Русова, та К. Григоріїв продовжував наполягати: «За те, що ми толіруємо ворожі впливи та ворожі книжки, які настроюють населення неприхильно до нас і до національної державної ідеї, ми розплачуємось кров'ю кращих синів нашої землі. Автори, котрих тут жаліють, з боку української державності шкідливі»¹⁴.

М. Шугайвський, член Ради, стояв на платформі К. Григоріїва: «Шкідливі книжки треба нищити, бо вони мають дуже шкідливий вплив на шкільну молодь, а через те підпримує законопроект»¹⁴.

Вагу даного законопроекту визначає той факт, що у дебатованому списку була і Пушкінська «Полтава». Рада постановила: виключити з ужитку школи шкільні підручники і книжки, які вороже і тенденційно освітлюють українську національно-державну справу. І це в період, коли влада Директорії набирає все більше характеристик номінальної.

Із збільшенням відстані між ставкою Директорії і Києвом посилюються репресивні методики упровадження обраної освітньої політики. Після укладення угоди України з Польщею, що дало можливість відновити функції Міністерства народної освіти, проголошено наказ Головного комісара уряду УНР (Лоський) від 27 квітня 1920 р., в якому констатовано ігнорування попередніх розпоряджень уряду щодо вживання української мови в державних установах. З метою усунення даної проблеми керівникам всіх установ наказано «подбати про прийом вчителів української мови (для викладання в установах, організаціях — від автора), причому задля плати учителям робити вичоту з платні всіх урядовців, що не знайомі з українською мовою в слові і на письмі в розмірі 30% оклада, до того часу поки вони цією мовою не володітимуть»¹⁵. Відповідальність за виконання даного наказу покладалась на керівників. Комісар закликав: «...і пропоную тим із них, хто не вважатиме себе в силі виконати цей наказ, заздалегідь податися до демісії»¹⁵.

Аналіз дійсності доводить, що у 1920 році в Україні спостерігався небачений (за визначенням Готалова-Готліба, Г. Гринька, Я. Ряппо) ріст безпритульності, який викликав об'єктивну необхідність посилення уваги до соціального захисту дитинства. Того часу як радянський уряд України розроблює державну програму соціального виховання (забезпечену річним досвідом), Міністерство освіти УНР (яке діє паралельно в даний період), констатувавши «слабке вира-

ження» цього напрямку в освітній галузі, на наказово-розпорядчому рівні забезпечує соціальний захист громадян, що емігрували до Польщі, Чехословаччини, Румунії¹⁶. Урядом УНР розроблено програму. Вона передбачала облік осіб («Бюро біженців з України»), забезпечення їх роботою та матеріальну підтримку¹⁷.

Постановою Директорії засновано притулки для дітей осіб, що емігрували з України з петлюрівською армією¹⁸. Діють школи для інтернованих в таборах Стрільково (Стржалково) і Ланцуті¹⁹. Функціонери означених освітніх установ регулярно надсилають звіти до Кам'янець-Подільська. Директорія продовжує законотворчу діяльність, яка передбачала першочерговість асигнувань на адресу Міністерства народної освіти, що направлялись на допомогу урядовцям і установам за межами України: Петлюрівський мандрівний університет. Педагогічна місія у Відні і т. ін.

Отже, Директорія, запрограмована на відродження національної ідеї, потрапивши у цейтнот, втрачає здатність моделювати (результативно) практику дій в галузі освіти. Її законодавчо-розпорядча ініціатива набуває все більше характеристик агонії.

ПРИМІТКИ:

1. Білецький Л. І. Стешенко//Вільна Українська Школа: Орган Всеукраїнської Учительської Спілки. К., 1918—1919. С. 2.
2. Вороги і приятелі української школи//Вільна Українська Школа. К., 1918—1919. Т. 1. С. 56.
3. Сірополко С. Історія освіти на Україні. Львів, 1937. С. 122.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 2201. Оп. 1. Од. зб. 85.
5. Там само. Ф. 2582. Оп. 1. Од. зб. 3. Арк. 10.
6. Там само. Арк. 21.
7. Там само. Од. зб. 4. Арк. 11.
8. Там само. Од. зб. 2. Арк. 105.
9. Там само. Арк. 98.
10. Там само. Од. зб. 5. Арк. 7.
11. Сімашкевич М. Наша «не своя школа»//Вільна Українська Школа. К., 1918—1919. № 6—7. С. 59.
12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 2582. Оп. 1. Од. зб. 3. Арк. 21.
13. Там само. Арк. 38.
14. Там само. Арк. 39.
15. Там само. Оп. 2. Од. зб. 22. Арк. 27.
16. Там само. Од. зб. 66. Арк. 1—72.
17. Там само. Од. зб. 80. Арк. 1—13.
18. Там само. Од. зб. 27. Арк. 1—312.
19. Там само. Од. зб. 94. Арк. 1—21.